

leri, Kayseri 1997; Mehmet Karagöz, *XVIII. Asrın Başlarında Kayseri: 1700-1730* (doktora tezi, 1993), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Karakaş, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri: 1750-1775* (doktora tezi, 1997), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri 1997; Abdülkadir Yuvalı, "Kayseri'de XVII. Yüzyıl Sonlarında Kadın'ın Sosyal Statüsü", *a.e.*, s. 367-375; *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri 1998; R. C. Jennings, *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, İstanbul 1999, s. 11-347; a.m.f., "Kaşariyya", *EP* (İng.), IV, 842-846; Ayhan Öztürk, *Şer'iyye Sicillerine Göre Kayseri Sancağı: 1738-1749*, Kayseri 2000; Osman Eravşar, *Seyahatname-lerde Kayseri*, Kayseri 2000; *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV. Yüzyılda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *VD*, XIII (1981), s. 531-582; a.m.f., "Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları", *TD*, sy. 34 (1984), s. 495-532; a.m.f., "Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelmemiş Olan Bazı Mühim Tarihi Binalar", *TTK Bildiriler*, IX (1988), II, 717-728; Besim Darkot, "Kayseri", *İA*, VI, 484-491.

MEHMET İPŞİRLİ

Bugünkü Kayseri. XX. yüzyılın 20'li yıllarına doğru nüfusu azalmış, harap bir şehir görünümünde olan Kayseri Millî Mücadele yıllarında işgale uğramadı. Hatta bulunduğu yerin coğrafi özelliği sebebiyle siyasî bir önem kazandı. Nitekim Yunan kuvvetlerinin Ankara'ya yaklaşması Ankara hükümetinin Kayseri'ye taşınmasını gündeme getirmişti. Büyük Millet Meclisi'nin 23 Temmuz 1921 tarihli gizli oturumunda Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşa (Çakmak) hükümet merkezini Kayseri'ye taşıacağını açıkladı. Bu karar o günlerde Kayseri'de bir canlılığa yol açtı. Kayseri Lisesi'nin tarihi binası Türkiye Büyük Millet Meclisi için hazırlanmaya başlandı. Başta Maarif Vekâleti olmak üzere birçok vekâlet kısmen de olsa Kayseri'ye taşındı ve lise binası civarındaki bazı binalara yerleştirildi. Bu "ikinci başşehir" havası şehirde bir aydan fazla sürdü. Sakarya Muharebesi'nin kazanılması üzerine (13 Eylül 1921) bu teşebbüsten vazgeçildi.

Kayseri'nin hızlı ve sürekli gelişmesi Cumhuriyet döneminde başladı. Bu sırada bir il merkezi olan Kayseri'de daha sonra Kayseri Uçak Montaj Fabrikası'nın (günümüzdeki adı Hava İkmal Bakım Merkezi) hizmete girmesi (6 Ekim 1926), 24 Nisan 1927'de demiryolunun ulaşması (resmî açılışı 29 Mayıs 1927) şehrin gelişmesinin hızlanmasını sağladı. Bu geliş-

meler sırasında 1927 yılında yapılan Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımında şehirde 39.134 kişi tesbit edilmişti. Demiryolunun 1930'da Kayseri üzerinden Sivas'a ulaşması, Samsun'dan başlayan başka bir demiryolunun da 1932'de Sivas'a bağlanması Kayseri'nin Karadeniz kıyılarıyla irtibatını sağladı. Ayrıca 1933 yılında Uluşla-Niğde demiryolunun Kayseri'nin batısında Boğazköprü'de Ankara-Kayseri-Sivas demiryoluna birleşmesi Kayseri'yi Niğde üzerinden Akdeniz kıyılarında Mersin'e ulaştırdı. 16 Eylül 1935'te demiryolunun kuzeyinde Kayseri Bez Fabrikası'nın açılması burada Sümer mahallesi ortaya çıktı. Bütün bunların sonucunda nüfusu arttı ve 1935 yılı Ekim ayında yapılan sayımda 50.000'e yaklaştı (46.181). Söz konusu dönemdeki Kayseri şehri tipik bir Ortaçağ şehri görünümünü taşıyordu. Fransız mimar ve sanat tarihçisi Albert-Louis Gabriel'in 1931'de çizdiği şehir planında modern anlayışa uygun sadece birkaç düzgün şehir içi ekseri dikkati çekiyordu. Bunlar batıya doğru İstanbul caddesi, doğuya doğru Sivas caddesi, kuzeyde Erkilet'e yönelik İstasyon caddesi ve güneydoğu yönündeki bağlara uzanan Talas caddesi idi. O yıllarda şehir, doğuda Erciyes dağından inen bir sel yatağı olan Deliçay ile sınırlanıyordu ve Seyitburhanettin Mezarlığı'na dayanıyordu. Şehrin kuzeydeki sınırı ise Hacı Kılıç Camii ve bunun yakınındaki Baruthane mevkii idi. Erciyes eteğindeki bağlar sebebiyle şehrin güneye genişleme imkânı bulunmuyordu. Batıda ise şehir Çifteönü mevkiinde son buluyordu. Bu haliyle Kayseri şehri, çapı ancak 2 km. kadar olan bir dairenin içine sığabilecek büyüklükteydi. Şehrin bu görünümü II. Dünya Savaşı sırasındaki durgunluk yıllarında da sürdü.

1945 yılında yapılan ilk imar planı Kayseri'nin kuzeybatıya doğru gelişmesini öngörüyordu. 1950 sonrası yıllarda Türkiye'nin hemen her tarafında hızlanan köyden şehire göç Kayseri'yi de etkiledi ve şehrin nüfusu 1950 sayımında 65.488'e ulaştı.

1950-1960 arasındaki dönemde şehirde hem kamuya ait şeker fabrikası gibi bir büyük tesisin (1955), hem de özel sektöre ait bazı mensucat fabrikalarının (1951'de Birlik Mensucat, 1955'te Orta Anadolu Mensucat) kurulması şehre yönelik göçü hızlandırdı ve bu tesisler etrafında yeni mahalleler oluştu (Şeker Sitesi, Aydınlıkevler ve Hürriyet mahalleleri). Göçler gecekondu tipindeki konutların ortaya çıkışına yol açtı ve bu tür meskenler daha çok bez fabrikasının batısındaki Barbaros ve Gaziosmanpaşa mahallelerinde yoğunlaştı. Bununla birlikte daha sonraki yıllarda alınan önlemlerle Kayseri'de gecekondu yerleşimi sınırlı kalmıştır.

Aynı dönemde, şehrin çekirdek kısmından uzakta kurulmuş olan sanayi tesisleri çevresindeki mahallelerle şehrin merkezi arasındaki boşluklar dolmaya başladı. 1950'den sonra hızlanan imar faaliyeti kapsamında yeni imar edilen yerlerden başka, iç kalenin güneyinde yer alan eski mahallelerdeki binalar yıkılıp bunların yerine birbirini dik olarak kesen caddeler üzerinde planlı iş merkezi oluşturuldu. Surların kuzeyinde bulunan seyrek dokulu mahallelere de el atılarak büyük apartman blokları inşa edildi. Şehir dokusundaki önemli değişikliklerden bir diğeri 1956 yılında şehrin batısındaki sanayi sitesinin kurulmasıdır. Çorakçılar yazısı denilen boş alanda ilk defa düzenli ve planlı bir sanayi sitesi oluşturulunca şehrin merkezi kesiminde bulunan küçük atöl-

Kayseri'den bir görünüşü

KAYSERİ

yelerle küçük ve orta ölçekli endüstri kuruluşları bu siteye taşındı. 1957 yılında şehirdeki ilk toplu konut yerleşim alanı ortaya çıktı (Belediye blokları).

1950-1960 yılları arasında şehrin fiziki mekân gelişimine paralel olarak nüfusunda büyük bir artış oldu, 1955'te 80.000'i geçen nüfus (82.405) 1960'ta 100.000'i aştı (102.596). Kayseri 1960 yılına kadar olan gelişmesinde doğu tarafında, daha sonra ortaya çıkacak olan Fevziçakmak ve Kılıcarıslan mahallelerinin batı sınırına kadar dayanmıştı. 1970'ten sonraki yıllar Kayseri'nin doğuya, batıya ve kuzeye doğru daha fazla genişlediği dönem oldu. Güneyde Erciyes dağının ve buna ait lav akıntılarının bulunuşu bu yöne doğru genişlemeye daima engel teşkil etmiştir. Bu gelişme, yeni planlı semtlerin ilâvesiyle olduğu kadar nüfusun hızlı artışı sonucunda bazı plansız semtlerin eklenmesi şeklinde de kendisini gösterdi. Hızlı gelişme 1975'te yeni bir imar planının yapılmasına yol açtı. 1970-1980 yılları arasında şehre eklenen planlı yerleşme alanlarına örnek olarak şehrin doğusundaki Mimarsinan (Fevziçakmak mahallesi doğusunda) ve Alpaslan mahallesiyle (Kılıcaslan mahallesi doğusunda) demiryolu istasyonunun doğusundaki Mevlânâ mahallesi, kuzeyde Şirinevler mahallesi gösterilebilir. Doğuda Erciyesevler, Uğu-

revler, kuzeyde Yeşilmahalle, Beşparmak, Vedatdalokay, Seyrani ve Zümrüt mahalleleriyle batıda Mahrumlar bağları, güneyde Battalgazi ve Karacaoğlu gibi yerleşme alanları ise fazla planlı değildir.

1970-1980 arasındaki dönemde şehir nüfusundaki artış daha da hızlandı. 1975'te 200.000'i geçen nüfus (207.037) 1980'de 300.000'e yaklaştı (281.320). 1978 yılında kurulan Kayseri Üniversitesi (1982'de adı Erciyes Üniversitesi'ne dönüştü) şehrin gelişmesini daha da hızlandırdı. Nüfus 1985 yılında 400.000'e yaklaştı (373.937). Şehrin güneydoğu ucunda bulunan Erciyes Üniversitesi kampusu, bu kesimde kendisine komşu olan yazlık Talas yerleşmesiyle Kayseri'yi âdeta birbirine birleştirdi. Civardaki başka yazlık yerleşmeler de şehirle bütünleşti (kuzeyde Erkilet, güneyde Hisarcık örneklerinde olduğu gibi). Bu çevre yerleşmelerle şehrin birleşme eğilimi göstermesinde bu yöne doğru büyüme yanında söz konusu yerleşmelerin de merkez istikametine doğru genişlemesi etkili olmuştur.

1985 yılından sonra şehir batıya ve doğuya doğru aşırı büyüme eğilimi gösterdi. Doğuda Beyazşehir, İldem, Kay-Kop, Mim-Sin toplu konut projeleri ve batıda Ankara istikametinde Bel-Sin projesiyle alabildiğine genişleyen Kayseri 14 Aralık 1988 tarihli 3508 sayılı kanunla büyük-

şehir statüsüne kavuştu, şehir içinde Melikgazi ve Kocasinan belediyeleri kuruldu. Aynı adla kurulan iki ilçenin merkezi de şehrin belediye sınırları içindedir. Şehrin merkezi kesiminden doğu-kuzeydoğuya doğru ilerleyen Sivas caddesi bu iki belediyeyi ve ilçeyi birbirinden ayırır. 1992 yılında şehirde mevcut 105 mahallenin altmış üçü Melikgazi, kırk ikisi Kocasinan ilçesi sınırları içinde bulunuyordu.

Kayseri, geleneksel sanayi kollarındaki (pastırmacılık, halıcılık vb.) etkinlikleri yanında günümüzde son derece çeşitlilik gösteren bir sanayi ve ticaret merkezidir. Şehrin simgesi haline gelmiş bulunan Erciyes dağının kayakçılık merkezi olması ve kültür varlıklarının çokluğu Kayseri'ye aynı zamanda bir turizm merkezi özelliği kazandırmıştır. 1990 yılında 400.000'i aşan nüfusu (421.362), 1997'de 500.000'e çok yaklaştı (498.293). 2000 nüfus sayımının geçici sonuçlarına göre ise 500.000'i aştı (524.819). Kayseri bu nüfusuyla aynı yıl içinde Türkiye şehirleri arasında on birinci sırada bulunuyordu.

Kayseri şehrinin merkez olduğu Kayseri ili Sivas, Kahramanmaraş, Adana, Niğde, Nevşehir ve Yozgat illeriyle kuşatılmıştır. Kocasinan, Melikgazi, Akkışla, Bünyan, Develi, Felâhiye, Hacılar, İncesu, Özvatan, Pınarbaşı, Sarıoğlan, Sarız, Talas, Tomarza, Yahyalı ve Yeşilhisar adlı on altı ilçeye ayrılmıştır. 17043 km² genişliğindeki Kayseri ilinin sınırları içinde 2000 genel nüfus sayımının geçici sonuçlarına göre, 1.049.659 kişi yaşıyordu. Nüfus yoğunluğu ise altmış iki idi.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2000 yılı istatistiklerine göre Kayseri'de il ve ilçe merkezlerinde 490, kasabalarda 140 ve köylerde 494 olmak üzere toplam 1124 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı ise 278'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Barstch, *Das Gebiet des Erciyes Dağı und die Stadt Kayseri in Mittel-Anatolien*, Hannover 1935; A. Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları* (trc. Ahmed Akif Tütenk), Ankara 1954; Nahid Sırrı Örik, *Kayseri, Kırşehir, Kastamonu*, İstanbul 1955, s. 6-46; Metin Sözen, *Anadolu Kentleri*, İstanbul 1971, s. 263-267; Muhsin İlyas Subaşı, *Dünden Bugüne Kayseri*, İstanbul 1991; Mustafa Özdemir, *Kayseri'de Pastırmacılık*, Kayseri 1994; Vacit İmamoğlu, "20. Yüzyılın İlk Yarısında Kayseri Kenti: Fizikî Çevre ve Yaşam", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri 1997, s. 119-128; Rifat Önsoy, "Millî Mücadelede Kayseri", a.e., s. 230-235; Nevzat Türkten, "Kayseri'de Yanlış Şehirleşme ve Mahzurları", a.e., s. 351-355; *Cumhuriyet'in 75. Yılında Kayseri*, Kayseri 1998; Reşat İzbirak, "Kayseri Şehrinin İşleme ve Gelişmesinde Bağcılığın Etkileri", *DTCFD*,

Kayseri'nin simgesi olan Erciyes dağı ile Erciyes Üniversitesi

Huand
Hatun
Medresesi –
Kayseri

V/4 (1947), s. 401-418; Ajun Kurter, "Orta Kızılırmak Bölümünde Şeker Pancarı Ziraati ve Kayseri Şeker Fabrikası", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 9, İstanbul 1958, s. 137-141; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'nin Mahalleleri", *Erciyes*, sy. 38, Kayseri 1981, s. 5-9; Metin Tuncel, "Erciyes Üniversitesi'nin Dünü Bugünü", *Yükseköğretim Bülteni*, sy. 1, Ankara 1986, s. 49-53; Mehmet Somuncu, "Erciyes Dağında Turizm ve Spor", *Melikgazi Belediyesi Dergisi*, sy. 6, Kayseri 1992, s. 37; a.mlf., "Kayseri Şehrinin Kuruluşu ve Gelişmesi", *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy. 4, Ankara 1995, s. 127-146; a.mlf., "Kayseri'de Bağcılık", *AÜ DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sy. 11, Ankara 1996, s. 107-133.

METİN TUNCEL

□ MİMARİ. Kayseri, tarihî gelişimi içinde sanat faaliyetlerine sahne olmuş eski bir merkez olarak tanınmaktadır. Çok erken devirlerden itibaren bir iskân merkezi olan şehir çevresinde prehistorik ve protohistorik yerleşimler kadar daha sonraki dönemlerden kalma izlere de rastlanmaktadır. Milâttan sonra I. yüzyılda önemli bir şehir olarak bilinen ve Caesarea Cappadociae adıyla anılan kentte Roma dönemiyle ilgili izlere rastlanamamasının sebeplerinin başında hıristiyan bir yönetici olan İmparator Theodosius (yaklaşık 346-395) tarafından gerçekleştirilen, pagan eserlerin ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetler gelmektedir. Ayrıca şehrin mâruz kaldığı işgal ve saldırıların da erken eserlerin ortadan kalkmasında önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Şehir merkezinde şu anda mevcut bulunan mimari eserlerin hemen hepsi XII ve XIII. yüzyıllardan başlayan bir faaliyeti göstermektedir. Kayseri'de daima bir imar faaliyetinin olduğu bilinmesine rağmen tarihî gelişimin değişik safhaları kadar özellikle son yüzyıl içinde tamir faaliyetlerindeki yetersizlik pek çok eserin yok olmasına sebep olmuştur. Bilhassa dinî yapılar dışında kalan eserler bu durumdan ağır biçimde etkilenmiştir.

Malazgirt zaferinden kısa bir süre sonra Türk hâkimiyetine geçen Kayseri'nin konumu yanında yoğun ticaret ve üretim faaliyetlerine mekân teşkil etmesi, şehrin daima önemini koruması kadar bu öneme bağlı bir imar faaliyetine sahne olmasının da âmilî olmuştur. XII. yüzyıldan itibaren sırasıyla Dânişmendli, Selçuklu, Eretna, Dulkadıroğlu ve Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kayseri'de bu dönemlere ait eserler bulunmaktadır. Genel oluşumu bakımından bir iç kale ve dış kaleden meydana gelen şehirde surlar dışında geçen zaman içinde yerleşme biçimlerinin oluştuğu anlaşılmaktadır. Erken dönem yapılarını içine alan beş kapılı iç kale halen mevcudiyetini korurken Ortaçağ yapılarının yer aldığı dış kaleden geriye bir şey kalmamıştır.

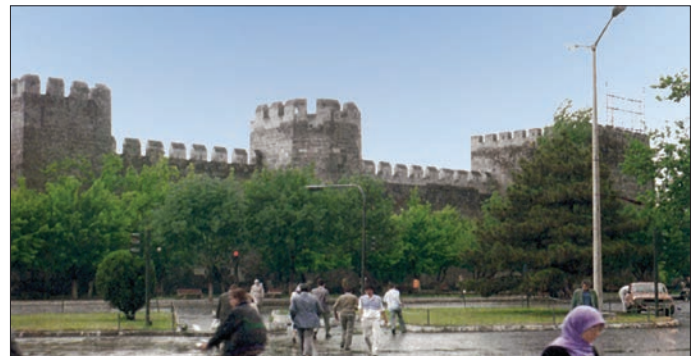
Mevcut eserler itibarıyla Kayseri'de ayakta kalabilmiş erken yapı bir Dânişmendli eseri olan ulucamidir (Sultan Camii, Câmî-i Kebîr). 35 × 50 m. boyutlarındaki cami, 602'de (1205-1206) Yağıbasan oğlu Muzafferüddin Mahmud tarafından Selçuklu Sultanı Keyhusrev b. Kılıcarıslan devrinde imar edildiğine dair bir tamir kitâbesine sahipse de eserin gerçek bânisinin Dânişmendliler'in Kayseri emîri Melik Muhammed Gazi olduğu bilinmektedir. 529 (1135) tarihli olduğu öne sürülen medresesi yok olan cami külliyesin-

den sadece türbe günümüze ulaşmıştır. Mihrap duvarına paralel sekiz nef ve mihrap önünde yer alan mihrap önü kubbesinden oluşan erken bir plan tipindeki binanın orta kısmında bir aydınlık fenerine sahip kubbesi mevcuttur. Diğer bir Dânişmendli eseri olan Köçük Camii de benzer bir plana sahiptir. 607 (1210) tarihli tamir kitâbesi, Yağıbasan oğlu Mahmud kızı Adsız Elti Hatun tarafından tamir ettirildiğini bildirmektedir. Cami adını 736'da (1335) binayı tamir ettiren Köçük Şemseddin'den almaktadır. Batısında yapıya bitişik olarak ele alınan medrese mevcut olup önünde bulunan hamamı günümüze kadar gelmemiştir. Caminin XIII. yüzyıl başına ait taçkapağı ve özellikle çinili mihrabı Selçuklu devri sanatının görkemli örneklerindedir.

Selçuklu devri eseri olan Huand (Hunat) Hatun Camii 635 (1238) tarihli olup Alâeddin Keykubad'ın hanımı Mahperi Hatun tarafından yaptırılmıştır. Mihrap önü kubbesi ve mihrap duvarına paralel neflerden oluşmuş bir plana sahip binanın orta kısmında aydınlık için kare bir açıklık bulunmaktadır. Kayseri'deki Selçuklu camilerinin en büyüğü olan yapı medrese, türbe ve hamamıyla bir külliye teşkil etmektedir. Külliye cami alanı içinde Mahperi Hatun'un türbesi yer almaktadır. Batıda mevcut taçkapağı ve mihrabı Selçuklu taş işçiliğinin güzel örneklerindedir. Minaresi geç tarihlidir.

Diğer bir Selçuklu devri eseri olan Hacı Kılıç Camii, 647 (1249) yılında II. Keykâvus'un emriyle Ebû'l-Kâsım b. Ali et-Tûsî tarafından yaptırılmıştır. Mihrap önü kubbesi ve kible duvarına paralel beş neften ibaret bir plan gösteren caminin avlusu medrese olarak düzenlenmiştir. Yapı dışarıdan bir kale görüntüsüne sahip olup minaresi geç tarihlidir.

İlhanlı yönetimiyle ilişkili bir zat olan Hatunoğlu Eşref'in bânisi bulunduğu 670 (1271) tarihli Hatunoğlu Camii ve yi-

Kayseri
İç Kalesi